

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات عربی

پایان نامه‌ی مقطع کارشناسی ارشد

رشته‌ی زبان و ادبیات عربی

عنوان

بررسی تطبیقی مضامین مقاومت و پایداری در اشعار طاهره صفارزاده و

فدوی طوقان

استاد راهنما

دکتر عبدالاحد غیبی

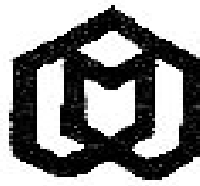
استاد مشاور

دکتر حمید ولیزاده

پژوهشگر

فرزانه احمري

آبان/۱۳۹۱

تبريز / ايران

Ministry of Sciences Researches and Technology

Azarbaijan Shahidmadani University

Faculty of Literatur and humanities

A Thesis Presented to the Department of Arabic in Partial Fulfillment

of

The Requirements for the Degree Master of Arts

in

Arabic Language and Litrerature

The Comparative Survey of Purports of Resistance in Poems Tahereh Saffarzadeh and Fadwa Towgan

Supervisor

Abdolahad Gheibi (Ph.D.)

Consultant

Hamid Valizadeh (Ph.D.)

By:

Farzaneh Ahmari

2012 Novamber

Iran Tabriz

Abstract

Regarding this fact that from and palestine have the same religous and political situation, we are well a ware these countries have resisted local and foriegn autocracy through their fighting history Global and unprecedented changes especially cluringworld war I and II and their consequent effects on the middle East led the intellectuals in these communities to criticize dominant political situation in these countries.Its effect was so great that resistance literature could have prominent role in the reflection of criticisms.Although this Kind of Literature is not broad from the aspect of subject and at the same time it requires poets to compose within special domair, it is so nurtured that tughan and saffarzadeh, two great poets from Palestine and Iran, could be flexible regarding the effects of the Literature. Thats the reason why resistance Literature have paved the way for the appearance of similarities in the works of these poets in political and aspectual trends. The aim of the study is to illuminate mnltiple aspects of this literature and by the we of discriptive, comparative method makes clear the potition of these poets who are prominent and committed in developing their resistance stand. And the study tries to emphasize the widespread effect of resistance by focusing on the common aspects in thepoems.

Key words: Comparative Literature, Resistance, FadwaT0wgan, Tahereh Saffarzadeh

شکر و سپاس

سپاس بی‌کراخی ذات لایزال بوسه‌راست که به انسان آنگاه را نبردانست آموخت و او را به سبب این تعلیم

کرامت بخشید.

برخود لازم مردانم از استاد بزرگوار و محترم خود جناب آقا/ دکتر عبدالاحد غنیر که در تمام مراحل به سعادت و

نیابت لطف

بنده را از تجربیات راهگشا و ارزنده خود بهره‌مند کردند، تقدیر و تشکر نمایم

هم‌چنین از استاد مشاور محترم جناب آقا/ دکتر حمید ولیزاده به خاطر راهنمایی‌هایشان و استاد گرامر جناب خانم

دکتر جابر زاده که نصیحت داور این پیاپی نامه را تقبل نمودند، سپاسگزارم.

همچنین از سایر اساتید گرانقدر و ارجمند خود در گروه زبان و ادبیات عرب که در طول تحصیل از مضر ایشان بهره‌ها

برده‌ام.

تقدیر و تشکر منبایم

به امیر آگاهی که بتوانم در پناه بار تعالی از دانش و تجربه این عزیزان سودمندانه استفاده کنم

از درگاه ایزد منان سلامت و توفیق روزافزون این بزرگواران را خواستارم.

تقدیرم

تقدیرم به ارزشمندترین نعمت‌ها / خداوند

پدر و مادر عزیزم

که با گرم آفتاب وجودتان

با دریا زلال مصیبتان و با نور چراغ معرفتان

موجب رشد و هدایت من شدند.

فهرست مطالب

عنوان	شماره‌ی صفحه
مقدمه.....	۱
بخش اول: کلیات و مفاهیم.....	۳
فصل اول: معنی لغوی و اصطلاحی واژه‌ی مقاومت، تعاریفی از ادبیات مقاومت.....	۴
۱-۱) معنی لغوی واژه‌ی مقاومت.....	۵
۲-۱) معنی اصطلاحی واژه‌ی مقاومت.....	۵
۳-۱) تعاریفی از ادبیات مقاومت.....	۶
۱-۳-۱) برخی از زمینه‌های پیدایش ادبیات مقاومت.....	۸
۲-۳-۱) مؤلفه‌های ادبیات مقاومت.....	۹
۳-۳-۱) رویکردهای ادبیات مقاومت.....	۹
۱-۳-۳-۱) رویکرد ذاتی.....	۹
۲-۳-۳-۱) رویکرد ملی.....	۱۰
۳-۳-۳-۱) رویکرد قومی.....	۱۰
۴-۳-۳-۱) رویکرد انسانی.....	۱۰
۴-۳-۱) مضامین ادبیات مقاومت.....	۱۰

- ۱۱.....پیشینه‌ی ادبیات مقاوت در جهان عرب.....(۵-۳-۱)
- ۱۳.....پیشینه‌ی ادبیات پایداری در ایران.....(۶-۳-۱)
- ۱۵.....فصل دوم: مفهوم ادبیات تطبیقی و مکاتب آن.....
- ۱۶.....(۱-۲) مفهوم ادبیات تطبیقی.....
- ۱۷.....(۲-۲) مهمترین مکاتب ادبیات تطبیقی.....
- ۱۷.....(۱-۲-۲) مکتب فرانسه.....
- ۱۷.....(۲-۲-۲) مکتب امریکایی.....
- بخش دوم: اوضاع سیاسی سرزمین فلسطین و ایران در عصر حاضر و وضعیت شعری آنها.....۱۹
- فصل اول: اوضاع سیاسی فلسطین و وضعیت شعری آن در عصر حاضر.....۲۰
- ۲۱.....(۱-۱) موقعیت جغرافیایی.....
- ۲۱.....(۲-۱) اوضاع سیاسی فلسطین در عصر جدید.....
- ۲۴.....(۳-۱) ادبیات فلسطین.....
- ۲۵.....(۱-۳-۱) سیر تحول و تکامل شعر فلسطین در عصر حاضر.....
- ۲۵.....(۱-۱-۳-۱) دوره‌ی اول؛ دوره‌ی پیش از اعلامیه‌ی بالفور.....
- ۲۶.....(۲-۱-۳-۱) دوره‌ی دوم؛ دوره‌ی پس از اعلامیه‌ی بالفور.....

- ۳-۱-۳-۱) دوره‌ی سوم؛ سال (۱۹۴۸م.) تا شکست اعراب در ژوئن (۱۹۶۷م.)..... ۲۷
- ۳-۱-۴-۱) دوره‌ی چهارم؛ شکست اعراب از اسرائیل در سال (۱۹۶۷م.)..... ۲۸
- ۳-۱-۲) ادبیات متعهد در فلسطین..... ۲۸
- فصل دوم: اوضاع سیاسی و وضعیت شعری ایران در عصر جدید..... ۳۱
- ۱-۲) اوضاع سیاسی ایران در عصر جدید..... ۳۲
- ۱-۱-۲) دوره‌ی قبل از مشروطیت (دوره‌ی قاجار)..... ۳۲
- ۲-۱-۲) دوره‌ی مشروطیت..... ۳۲
- ۳-۱-۲) عصر سلطنت پهلوی..... ۳۳
- ۴-۱-۲) ایران پس از کودتای ۲۸ مرداد..... ۳۴
- ۵-۱-۲) دوره‌ی انقلاب..... ۳۴
- ۶-۱-۲) دوره‌ی بعد از انقلاب و دوران دفاع مقدس..... ۳۵
- ۲-۲) ادوار شعر فارسی از دوره‌ی قبل از مشروطیت تا سقوط سلطنت..... ۳۵
- ۱-۲-۲) دوره‌ی قبل از مشروطیت..... ۳۵
- ۲-۲-۲) دوره‌ی مشروطیت..... ۳۶
- ۳-۲-۲) عصر رضاشاهی..... ۳۶
- ۴-۲-۲) از شهریور سال (۱۳۲۰) تا کودتای ۲۸ مرداد سال (۱۳۳۲)..... ۳۷
- ۵-۲-۲) از کودتای سال (۱۳۳۲) تا سال (۱۳۴۰)..... ۳۷

- ۳۸.....(۱۳۴۰) تا سال (۱۳۴۹).....۲-۲-۶ از حدود سال (۱۳۴۰) تا سال (۱۳۴۹).....
- ۳۸.....(۱۳۴۹) از سال (۱۳۴۹) اوج‌گیری مبارزه‌ی مسلحانه تا بهمن سال (۱۳۵۷) سقوط سلطنت.....۲-۲-۷
- ۳۸.....(۱۳۴۹) دوران انقلاب و بعد از انقلاب.....۲-۲-۸
- ۳۸.....(۱۳۴۹) عمده‌ترین عوامل بروز ادبیات مقاومت در جهان معاصر ایرانی و عربی.....۲-۳-۳
- ۳۸.....(۱۳۴۹) ایران.....۲-۳-۱
- ۳۹.....(۱۳۴۹) جهان عرب.....۲-۳-۱
- ۴۱.....بخش سوم: زندگی‌نامه، آثار و مکتب شعری فدوی طوقان و طاهره صفارزاده.....
- ۴۲.....فصل اول: زندگی‌نامه، آثار و مکتب شعری فدوی طوقان.....
- ۴۳.....(۱-۱) زندگی‌نامه.....
- ۴۴.....(۲-۱) آثار.....
- ۴۴.....(۱-۲-۱) آثار منظوم.....
- ۴۴.....(۲-۲-۱) آثار منثور.....
- ۴۵.....(۳-۲-۱) جوایز ادبی.....
- ۴۵.....(۳-۱) مکتب شعری طوقان.....
- ۴۵.....(۱-۳-۱) مراحل شعری.....

- ۴۵.....۱-۳-۱) شعر عاطفی و وجدانی.....
- ۴۶.....۲-۱-۳-۱) شعر متعهد و انقلابی.....
- ۴۸.....۲-۳-۱) ویژگی‌های شعر.....
- ۴۸.....۳-۳-۱) عوامل شکوفایی استعداد و گستردگی و نیکویی شعر او.....
- ۴۸.....۴-۱) شخصیت سیاسی فدوی طوقان.....
- ۵۰.....فصل دوم: زندگی نامه، آثار و مکتب شعری طاهره صفارزاده.....
- ۵۱.....۱-۲) زندگی نامه.....
- ۵۲.....۲-۲) مکتب شعری صفارزاده.....
- ۵۲.....۱-۲-۲) شخصیت ادبی.....
- ۵۳.....۲-۲-۲) مراحل شعری.....
- ۵۵.....۳-۲-۲) افتخارات.....
- ۵۶.....۳-۲) آثار صفارزاده.....
- ۵۶.....۱-۳-۲) آثار شعری.....
- ۵۷.....۲-۳-۲) آثار ترجمه.....
- ۵۸.....۴-۲) شخصیت سیاسی صفارزاده.....

بخش چهارم: بررسی تطبیقی مضامین مقاومت و پایداری در اشعار فدوی طوقان و طاهره صفارزاده.....	۵۹
فصل اول: استعمار ستیزی در اشعار طوقان و صفارزاده.....	۶۰
(۱-۱) استعمار ستیزی	۶۲
(۱-۱-۱) مبارزه با استعمار جهانی.....	۶۲
(۲-۱-۱) ترسیم فضای سلطه.....	۶۸
(۳-۱-۱) ستیز برای حفظ هویت.....	۷۶
(۴-۱-۱) مبارزات مردمی.....	۸۱
(۵-۱-۱) انذار سلطه‌گران.....	۸۳
(۶-۱-۱) اعتراض به سران حکومت.....	۸۶
فصل دوم: ترغیب برای مقاومت در اشعار طوقان و صفارزاده.....	۹۲
(۱-۲) ترغیب برای مقاومت.....	۹۳
(۱-۱-۲) دعوت به بیداری.....	۹۳
(۲-۱-۲) دعوت به حفظ اتحاد و افزایش آگاهی مردم.....	۱۰۰
(۳-۱-۲) مقاومت برای رسیدن به صلح.....	۱۰۴
(۴-۱-۲) پیروزی حتمی.....	۱۰۶
(۵-۱-۲) امید به آینده.....	۱۰۹

- فصل سوم: حس وطن دوستی در اشعار طوقان و صفارزاده..... ۱۱۳
- ۱-۳) حس وطن دوستی..... ۱۱۴
- ۱-۱-۳) پایداری و فداکاری در راه وطن..... ۱۱۴
- ۲-۱-۳) نوستالژی وطن..... ۱۲۱
- ۳-۱-۳) حس ملی‌گرایانه..... ۱۲۶
- فصل چهارم: تکریم مقام شهادت، شهدا و مبارزین در اشعار طوقان و صفارزاده..... ۱۳۱
- ۱-۴) تکریم مقام شهادت، شهدا و مبارزین..... ۱۳۲
- ۱-۱-۴) تقدیس مقام شهادت..... ۱۳۲
- ۲-۱-۴) تکریم رهبران و مبارزان مقاومت..... ۱۳۷
- ۳-۱-۴) تداوم راه شهدا..... ۱۴۱
- فصل پنجم: تطبیق با تاریخ در اشعار طوقان و صفارزاده..... ۱۴۷
- ۱-۵) تطبیق با تاریخ..... ۱۴۸
- ۱-۱-۵) گرایش دینی و مذهبی..... ۱۴۸
- ۲-۱-۵) گرایش تاریخی و اساطیری..... ۱۵۶
- فصل ششم: عدالت و آزادی در اشعار طوقان و صفارزاده..... ۱۶۲
- ۱-۶) عدالت و آزادی..... ۱۶۳

۱۶۳.....	۱-۱-۶) تعابیری از مفهوم آزادی.....
۱۶۷.....	۲-۱-۶) بیدار شدن حس کینه و انتقام.....
۱۶۹.....	۳-۱-۶) اعتراض به موضع سازمان ملل و سران سایر کشورها در ارتباط با بی‌عدالتی.....
۱۷۴.....	فصل هفتم: تأثیرپذیری فدوی طوقان و طاهره صفارزاده از آیات قرآن.....
۱۷۵.....	۱-۷) تأثیرپذیری از آیات قرآن.....
۱۷۵.....	۱-۱-۷) تأثیرپذیری از مفاهیم قرآنی.....
۱۷۷.....	۲-۱-۷) تأثیرپذیری از داستان‌های قرآنی.....
۱۷۸.....	۳-۱-۷) تأثیرپذیری از واژگان قرآنی.....
۱۸۱.....	خاتمه و نتیجه‌گیری.....
۱۸۴.....	فهرست منابع و مآخذ.....

با توجه به موقعیت سیاسی و دینی مشابه ایران و فلسطین، این دو کشور در طول تاریخ مبارزاتی خود همواره در برابر استبداد داخلی و خارجی ایستادگی کردند. همزمان با وقوع تحولات بی‌سابقه در عرصه‌ی جهانی، به ویژه جنگ جهانی اول و دوم و تبعات آن بر کشورهای خاورمیانه، رفته رفته، قشر روشنفکر این جوامع درصدد انتقاد از وضعیت سیاسی حاکم بر این کشورها برآمدند، به طوری که ادبیات مقاومت در انعکاس این انتقادات نقش بسزایی داشته است، این گونه‌ی ادبی برخلاف محدودیتی که از نظر موضوع دارد و شاعر را ملزم می‌کند در حوزه‌ی خاصی شعر بسراید باز هم شکوفاترین گونه‌ی ادبی است به طوری که طوقان و صفارزاده، دو ادیب بزرگ فلسطین و ایران به شدت متأثر از این ادبیات بوده و در این عرصه هنرنمایی کرده‌اند، از این روی است که ادبیات مقاومت، زمینه‌ساز ظهور شباهت‌هایی در گرایش‌های سیاسی و معانی و مضامین موجود در اشعار این دو شاعره شده است. بدین ترتیب این کار پژوهشی برآنست تا با روش تحلیلی و توصیفی، ضمن روشن نمودن غالب ابعاد این نوع ادبی با ارائه‌ی یک کار تطبیقی، جایگاه این دو شاعره را که از جمله چهره‌های شاخص و متعهد مقاومت هستند و اشعارشان در سیر روند مبارزات تأثیر چشمگیری داشته است، نمایان تر کند و با بررسی مضامین مشترک در اشعار آنها بر فراگیر بودن امر مقاومت که زمینه‌ساز این شباهت‌هاست، تأکید کند.

کلید واژه‌ها: ادبیات تطبیقی، مقاومت، فدوی طوقان، طاهره صفارزاده

مقدمه

سپاس و ستایش خداوندی راست که خالق انسان است، به او سخن گفتن آموخت و آموخت هر آن‌چه را که شایسته است از آموخته‌های ذهن و یافته‌های اندیشه، بنگارد بر لوح سفید. همان خداوندی که شاهره هدایت و سعادت را به وی نشان دهد تا به سر منزل مقصود برسد.

ادبیات مقاومت از قدیم‌ترین ادبیات‌ها در گذر تاریخ است؛ چنان‌چه از عصر صدر اسلام و قبل از آن خطبه‌هایی که به منظور دفاع از آرمان‌های فردی و قبیله‌ای ایراد شده به جا مانده است، همچنین در دوران

دعوت پیامبر، شاعرانی بودند که شعر مقاومت را در حمایت از ایشان می‌سرودند. در عصر اموی هم هر حزب، شاعرانی ویژه داشت که شعر آنان بخشی از مبارزات سیاسی و مذهبی آنان را تشکیل می‌داد. در دوران معاصر هم نسل اول شاعران مقاومت فلسطین از انقلاب (۱۹۳۶م.) شکل گرفت که فدوی طوقان نیز بعدها در این مسیر قرار گرفت.

در ایران نیز ادبیات مقاومت پیشینه‌ای دیرینه دارد؛ شاهنامه‌ی فردوسی نمونه‌ی بارز این نوع ادبیات به شمار می‌رود ولی اصطلاح ادبیات مقاومت در دوره‌ی معاصر کاربرد بیشتری داشته و شهرت گسترده‌تری به خود گرفته است. ادبیات مقاومت جز لاینفک ادبیات معاصر است؛ چرا که این نوع ادبیات در دوره‌ی معاصر به ویژه از دهه‌ی پنجاه در تمامی فعالیت‌های انقلابی حضور داشته و نقش خود را ایفا کرده است.

با توجه به گسترش مفهوم مقاومت در ادبیات معاصر جهان به ویژه در ادبیات معاصر ایران و فلسطین، شاعران بزرگی در این میان ظهور کرده‌اند که مقاومت را دستمایه‌ی اشعار خود قرار دادند. همواره روشنای تاریخ، وامدار بزرگان و بلند همتانی است که با تمام صلابت در مقابل ستم قد علم کرده، با سلاح بیان، روشنگری را به جامعه‌ی بشری ارمغان بخشیده‌اند؛ اندیشمندانی که تنها خواسته‌ی آن‌ها از دنیا، سامان فکری نسل بشری و برافروختن مشعل آزادی در روح و روان‌هاست. فدوی طوقان و طاهره صفارزاده از شاعره‌های برجسته‌ی دوره معاصر فلسطین و ایران هستند که تقریباً هم‌زمان با هم زندگی کرده‌اند و از جمله مضامین مهم شعری که به آن توجه خاص داشته‌اند، مقاومت و پایداری بوده است. علی‌رغم برخی از تفاوت‌ها می‌توان گفت: این دو شاعره دیدگاه فکری و موضع تقریباً یکسانی در ارتباط با مسائل سیاسی و مقاومت جامعه داشته‌اند گرچه میان این دو پیوند و ارتباطی نبوده است اما هم‌زمانی، آشنایی نسبتاً عمیق با ادبیات غربی، داشتن تعهد سیاسی و نگاه منتقدانه به مسائل اجتماعی، دارا بودن شخصیتی معترض، زندگی در سایه‌ی حکومت خودکامه و تأثیر پذیرفتن از مضامین قرآنی باعث اشتراکات زیادی در افکار و مضامین شعری آنها شده است. بدین ترتیب هدف این پایان‌نامه اثبات این مطلوب است که مقاومت یک امر فرامرزی

است که در هم‌سو کردن افکار و اشعار شاعران تأثیری بسزا داشته است. بدین جهت در این تحقیق با تطبیق مفاهیم مقاومت در اشعار این دو شاعره این دغدغه‌ی مشترک با تمامی زوایای آن با وضوح بیشتری به تصویر کشیده می‌شود.

پژوهش حاضر در چهار بخش و یک خاتمه تنظیم شده است. در بخش اول، به معنا و مفهوم واژه‌ی مقاومت، مفهوم ادبیات مقاومت و پیشینه‌ی آن در ادبیات عرب و ایران و مفهوم ادبیات تطبیقی پرداخته شده است. بخش دوم این پژوهش به اوضاع سیاسی و ادبی معاصر ایران و فلسطین اختصاص دارد. بخش سوم به زندگی و مکتب شعری دو شاعره‌ی بزرگوار پرداخته است و در بخش پایانی مضامین مشترک در اشعار دو شاعره مورد بررسی قرار گرفته و تطبیق داده شده‌اند.

در زمینه‌ی سوابق و پیشینه‌ی تحقیقاتی موضوع باید اشاره کرد درباره‌ی ادبیات مقاومت در شعر شاعران گذشته و معاصر ایران و فلسطین به طور عام و زندگی و شعر فدوی طوقان و طاهره صفارزاده و اشعار مقاومت آن‌ها به طور ویژه کتب و پژوهشهای ارزنده‌ای عرضه شده است که از جمله‌ی آن‌ها می‌توان به کتابی تحت عنوان دراسته و مختارات فدوی طوقان نوشته‌ی بکار یوسف و کتاب بیدادگری در عالم علم و هنر نوشته‌ی سید علی محمد رفیعی اشاره نمود. ولی تاکنون به صورت تطبیقی اشعار این دو شاعره‌ی گرانقدر مورد بررسی و ژرف نگری واقع نشده است و این چنین پژوهشی برای نخستین بار انجام می‌پذیرد.

بخش اول:

کلیات و مفاهیم

فصل اول: معنی لغوی و اصطلاحی واژه‌ی مقاومت، تعاریفی از ادبیات مقاومت

فصل دوم: مفهوم ادبیات تطبیقی و مکاتب آن

فصل اول: معنی لغوی و اصطلاحی واژه‌ی مقاومت، تعاریفی از ادبیات مقاومت

۱-۱) معنی لغوی واژه‌ی مقاومت

۲-۱) معنی اصطلاحی واژه‌ی مقاومت

۳-۱) تعاریفی از ادبیات مقاومت

۱-۳-۱) برخی از زمینه‌های پیدایش ادبیات مقاومت

۲-۳-۱) مؤلفه‌های ادبیات مقاومت

۳-۳-۱) رویکردهای ادبیات مقاومت

۱-۳-۳-۱) رویکرد ذاتی

۲-۳-۳-۱) رویکرد ملی

۳-۳-۳-۱) رویکرد قومی

۴-۳-۳-۱) رویکرد انسانی

۴-۳-۱) مضامین ادبیات مقاومت

۵-۳-۱) پیشینه‌ی ادبیات مقاومت در جهان عرب

۶-۳-۱) پیشینه‌ی ادبیات پایداری در ایران

۱-۱) معنی لغوی واژه‌ی مقاومت:

مقاومة مصدر باب مفاعلة از ریشه‌ی قَوَمَ به معنی: رودررویی قدرت با قدرت، پایداری در برابر دشمن، ایستادگی در برابر اراده‌ی شخص و تسلیم شدن در برابر مقاصد او، مخالفت با چیزهایی که با عدالت و